

U *zaključnom poglavlju* (str. 278—286) David Butler i Austin Ranney daju sažetak istraživanja raznih aspekata izbornih aktivnosti pronalazeći sličnosti i razlike u demokratskim porecima koji su predmet analize knjige te ukazuju na kontinuitet i promjene u razdoblju od 1950—1990. godine. Bez obzira na promjene u tehnici izbornih kampanja ciljevi izbornih aktivnosti ostali su nepromijenjeni.

Butler i Ranney željeli su dati komparativnu analizu izbornih aktivnosti koje su svojstvene različitim zemljama i njihovim političkim sistemima te ukazati na inovacijske promjene u tehnici i stilu izbornih aktivnosti u proteklih četrdeset godina, a koje su postale sastavni dio izborne scene svake pojedine zemlje. U svojim analizama autori pokazuju da su ove promjene dalekosežne te da se javljaju na razne načine i različitom brzinom prodiru u razne zemlje.

Međutim, uspoređivanje izbornih aktivnosti nije otežano samo činjenicom što se one ne mogu izolirati iz ukupne političke kulture, socijalnog miljea i jakih nacionalnih tradicija pojedine zemlje; teškoće proizlaze i iz predsjedničko-parlamentarne podjele suvremenih političkih sistema te iz velike različitosti američkih političkih institucija u odnosu na evropske i izvan-evropske političke institucije i nacionalne tradicije. Pa tako svaki proučavani sistem u ovoj knjizi predstavlja posebnu cjelinu. Autori su u osnovi prezentirali zbirku političkih aktivnosti u okviru pojedinog političkog sistema bez pravog uspoređivanja pojedinih elemenata izbornih aktivnosti i bez sintetičkog zaključivanja. Unatoč tome, ova knjiga bitno pridonosi istraživanju izbornih aktivnosti u pojedinim demokratskim porecima. Svako poglavlje (osim uvoda i zaključka) popraćeno je opširnom bibliografijom, a na kraju knjige nalazi se dodatak sa činjenicama relevantnim za izborne aktivnosti u proučavanim zemljama.

Štefica Deren Antoljak

Recenzija

Martyn Rady

Romania in Turmoil

A contemporary history

IB Tauris & Co Ltd

London New York

1992. str. 216.

Pad socijalizma i političke promjene u zemljama Istočne i Srednje Evrope izazivaju pažnju političkih mislilaca i znanstvenika Zapada, posljedica čega je i pojavljivanje većeg broja knjiga koje se bave pitanjima od Gorbačovljeve perestrojke do promjena u pojedinim zemljama bivšeg sovjetskog lagersa.

U mnoštvu knjiga jedna se posebno ističe. To je nova knjiga Martyna Radya *Romania in Turmoil*, koja se odlikuje znanstveno analitičkim pristupom, sveobuhvatnošću i uzročno-posljedičnim razmatranjem događaja, koji su potresali, a i dalje potresaju, Rumunjsku.

Martyn Rady je profesor povijesti Srednje Evrope na Visokoj školi slavenskih i istočnoevropskih studija Univerziteta u Londonu, i autor je nekoliko knjiga o Istočnoj Evropi.

Događaji u Rumunjskoj, koji su započeli 22. 12. 1989, rušenjem Nicolae Ceausescua, u čijoj je osobi personificirana diktatura, smatralo se da otvaraju novu stranicu u povijesti Rumunjske. Je li doista tako? Događaji koji su ubrzo slijedili (medunacionalni konflikti, pojavljivanje i značajna uloga namijenjena rudarima na ulicama, ponovno pojavljivanje tajne policije — zloglasne Securitate, provođenje nepoštenih izbora) pokazuju ipak nešto drugo. Čini se ipak da božićna revolucija 1989. ipak nije iznimka u rumunjskom političkom životu i da ti događaji imaju dublje korijene u povijesti. Autor je mišljenja da međuctnički sukob, autoritarna uloga vladara, kao i mogući fašizam imaju korijene u čestim neredima i

promjenama koje karakteriziraju rumunjsku povijest kroz stoljeća, a isto tako i vrijeme vladavine Ceausescua i Fronte nacionalnog spasa.

Autor ima dva odvojena, ali međusobno povezana cilja: da objasni događaje u Rumunjskoj za vrijeme i poslije božične revolucije te da ih smjesti u povijesni kontekst. Moj je dojam da je oba cilja postigao u potpunosti i zato knjigu preporučam za čitanje.

U prva dva dijela, naslovljena »Politika iluzije« i »Kultura nasilja«, autor iznosi kratak pregled povijesnih zbivanja u Rumunjskoj. Tvrdnju da su Rumunji stari narod, vjerojatno jedan od najstarijih u Evropi, potkrepljuje mnogim dokazima. Rumunji, kaže, vjerojatno potiču od starih Dačana, s Karpata, te iako imaju dugu povijest, rumunjska država je novija tvorevina. U 14. i 15. stoljeću, dvije pokrajine, Moldavija i Wallachia, potpale su pod Tursko Carstvo, u kojem su ostale gotovo pola tisućljeća. Interesantan je podatak da u razdoblju od 1711. do 1821. u Moldaviji i Wallachii, kojima je ostavljena uprava domaćeg plemstva, izmijenilo se ukupno 80 vladara. Uz pomoć velikih sila, obje su provincije sredinom prošlog stoljeća krenule prema vlastitoj državnosti, te su se 1859. ujedinile pod pukovnikom Alexandrom Cuzom. Sedam godina kasnije, zatražile su zajedničkog vladara Karla od Hohenzollern-Sigmaringena. Na berlinskom kongresu 1878. Rumunjska je postigla punu nezavisnost, a tri godine kasnije i status kraljevine. U prvi svjetski rat Rumunjska je ušla na strani sila Antante, koje su joj obećale obilnu vojnu pomoć. Ona je izostala, a posljedica je bila okupacija velikog dijela Rumunjske. Na pariškoj mirovnoj konferenciji prihvaćeni su mnogi rumunjski zahtjevi, pa je iz prvoga svjetskog rata Rumunjska izašla s podvostručenim teritorijem i stanovništvom, i prvi put u svojoj povijesti postaje nacija-država. Kako autor navodi, Rumunjska, kao i Jugoslavija i Čehoslovačka, u stvari je rezultat diplomacije. Nakon rata Rumunjska je širila svoje granice na Besarabiju, Bukovinu i Dobrudju, gdje je

živjelo većinsko rumunjsko stanovništvo. Međutim, teritorijalno širenje značilo je uključivanje i drugih nacionalnih grupa, pa je na koncu tog širenja 30% ukupne populacije velike Rumunjske pripadalo nacionalnim manjinama.

Smatrajući sebe latinskim otokom okruženim slavenskim i mađarskim teritorijima, s jedne strane, te nacionalne manjine na vlastitom teritoriju, s druge strane, okretale su Rumunjsku prema Zapadu, osobito prema Francuskoj. Nepovjerenje prema susjedstvu i veliki broj nacionalnih manjina kojima nije priznato nacionalno pravo, što se vidi iz Ustava 1923, imali su za posljedicu stalnu napetost između Rumunja kao većine i pripadnika manjina. Najtežu diskriminaciju podnose Židovi, Mađari i Nijemci.

U međuratnom razdoblju, političkim životom dominiraju Nacionalni liberali koje podržava kralj Ferdinand (1914—1927) i Seljačka partija. Povratak Carola, 1930, koji se proglasio kraljem, značio je potkopavanje struktura parlamentarne demokracije. Početkom 1938. Karlo I donosi novi ustav po uzoru na fašističku Italiju. Početak fašističkog pokreta datira iz dvadesetih, a naročito se razmahao tridesetih godina. Međusobna borba dva krila fašističkog pokreta rezultirala je pobjedom fašističke organizacije Legije arhandela Michaela, koja je 1930. osnovala i vojno krilo Čeličnu gardu ili »zelenokošuljaše«. Njihov se program zasnivao na antisemitizmu, antikomunizmu, protiv demokracije i u osnovi djelo je pozicije fašističke ideologije u Evropi.

Slijedećih nekoliko poglavlja Martyn Rady analizira noviju povijest Rumunjske, od dolaska komunista na vlast, uspon Nicolae Ceausescua i vrijeme njegove diktature. U zasebnom dijelu bavi se »zatvorenošću, sistematizacijom i otporom« u Rumunjskoj, a kao posebno poglavlje dodao je »Čovjekova okolina i AIDS«, jer je AIDS u Rumunjskoj toliko rasprostranjen da je uzео maha i među najmlađim generacijama, a nepažnja prema okolini dovela je do narušavanja čak i biološke ravnoteže.

Iako je početkom 1944. KP Rumunjske imala manje od 1.000 članova, u četiri godine njeno se članstvo povećalo na više od milijun, te je imala apsolutnu kontrolu nad političkim i privatnim životom građana. To se dogodilo prvenstveno zahvaljujući intervenciji SSSR u Rumunjskoj. Interesantan je podatak da KP Rumunjske, koja je osnovana 1921, uglavnom djelo agenata-provokatora koji su se infiltrirali na kongres u cilju identifikacije »ekstremista-komunista«, što znači da osnivanje KPR zahvaljuje aktivnosti tajne policije. Kralj Mihailo formirao je prvu poslijeratnu koalicijsku vladu u kojoj su komunisti imali nekoliko mjesta. Ovi su ubrzo izazvali krizu vlade i pod pritiskom Višinskog, uz prijetnju intervencijom, kralj Mihailo formirao je novu vladu — komunističku. U znak dobre volje za popuštanje, Sovjetski je Savez objavio da će vratiti Sjevernu Transilvaniju sutradan pošto kralj abdicira.

Nakon dva desetljeća vladavine Gheorghe Gheorge-Deja, 1965. Nicolae Ceausescu postaje novi komunistički vladar Rumunjske. Prvi potezi novog komunističkog lidera donijeli su Rumunjima slobodu, u intelektualnom i političkom životu, a u vanjskoj je politici iskazao veću nezavisnost spram SSSR (uspostavljao odnose s Bonnom, ne prekida diplomatske odnose s Izraelom, i posebno rumunjske trupe ne sudjeluju u invaziji na Čehoslovačku). Ovo posljednje imalo je značajan odjek na Zapadu, koji je u tome vidio napuklinu u sovjetskom lageru i požurio za uzvrat da joj da financijsku i drugu pomoć. Istodobno, tu situaciju, odbijanje intervencije u Čehoslovačkoj i podršku Zapada, Ceausescu je izvrsno koristio u izgradnji osobnog kulta ličnosti, koji je u idućim godinama poprimio nesagledive pa i komične razmjere. U svakom slučaju, 1971. Ceausescu odbija »liberalne tendence u partiji« i poziva na vraćanje »realnom socijalizmu«. Idućih godina na djelu je »dinastijski socijalizam«, jer su Nicolae i Elena Ceausescu i ostali članovi obitelji držali ključne pozicije u partiji i državi.

Države poput Rumunjske u osnovi funkcioniraju uz vojnu i milicijsku podršku. Stoga

je posebno interesantno poglavlje posvećeno Securitateu, koji bi trebao biti pod ingerencijom Ministarstva unutrašnjih poslova, i biti njegove trupe sigurnosti. Međutim, s obzirom na ulogu, djelovanje i dalekosežni utjecaj i domet Securitatea, osim jednog dijela isključivo posvećen ustrojstvu, nastanku i ulozi, Securitate je prisutan kroz cijelu knjigu, pa tako ni božićna revolucija čini se da to nije bitno izmijenila.

Ekonomsko stanje Rumunjske u Ceausescovo vrijeme, centralizirano planiranje, dovelo je početkom sedamdesetih godina do usporavanja rasta GNP (pedesetih i šezdesetih u Rumunjskoj je stopa rasta bila među najvišima), a početkom osamdesetih godina on je počeo bitno opadati. Krivicu za to Ceausescu je prebacivao na strane bankare i proklamirao je oslanjanje na »vlastite snage«, kako bi do 1990. u potpunosti otplatio dug. Uz izuzetno naprezanje naroda, to je postignuto dvije godine ranije. U ožujku 1988. proklamirao je agrarnu reformu u cilju brisanja razlike između gradova i sela, a posljedica toga trebala je biti reduciranje sela s oko 13.000 na 5.000. To je, ustvari, značilo rušenje sela, preseljenje seljaka u tipizirane kuće, a zemlje u poljoprivredne svrhe. Ta je ideja naišla na veliki otpor sela, ali i na značajni odjek na Zapadu, te ponovo skrenula pažnju s kršenja ljudskih prava u Rumunjskoj.

Početkom osamdesetih godina počeli su se pojavljivati prvi znaci opozicije, a međunarodna kritika dala je opoziciji novi poticaj. Ipak, bila je neiskusna i nedovoljno organizirana, pod stalnim pritiskom. Stoga nije čudno da je otpor Ceausescuu dolazio iz same KP, i to starih partijskih veterana. Javni otpor došao je u obliku »otvorenog pisma« što su ga potpisala šestorica priznatih članova KP — tražeći povratak na zakone, zaštitu ustavnih i ljudskih prava. Sva šestorica su ubrzo stavljena u kućni pritvor.

Ali, kotač povijesti u zemljama Istočne i Srednje Evrope konačno se pokrenuo. Martyn Rady dalje iznosi pregled zbivanja u najnovijoj rumunjskoj povijesti, koja su kulmi-

nirala božićnom revolucijom 1989. te njenim televizijskim prijenosom, i prati zbivanja sve do proljeća 1992. godine. Iako se radi o najnovijim zbivanjima, autor je vrstan poznavatelj prilika u Rumunjskoj, te analizira ta zbivanja i naznačava moguće pravce daljnjeg razvoja.

Iako se socijalizam u Evropi rušio poput domina, Ceausescu se suprotstavljao tim promjenama, pa je čak u tim okolnostima održao 14. partijski kongres i poručio »da partija ne može odustati od revolucionarne odgovornosti«. Sredinom prosinca 1989. događaji u Rumunjskoj, a napose u Temišvaru, dosižu kulminaciju. Kroz te ključne događaje autor nas vodi iz dana u dan, iz sata u sat, iznoseći manje poznate detalje, te pokazuje naličje Ceausescuove diktature. Nakon bijega Ceausescuovih i najbližih suradnika, vlast je preuzela Fronta nacionalnog spasa, ne slučajno u zgradi Centralnog komiteta, 22. 12. 1989., pod vodstvom Iona Iliescu, bivšeg člana KP (izišao iz Partije 1984).

Da li je novouspostavljena vlast bila zaista i nova demokratska vlast događaji će ubrzo pokazati. Imena u FNS i Vijeću, pored poznatih disidenata, budila su sumnju u stvarnu demokraciju (vodeći ljudi vojnog vrha i Securitatea). Sudenje i egzekucija Nicolae i Eleni Ceausescu donijeli su i prve proteste Zapada. Značajno je pitanje koliko se promjena vlasti odrazila na položaj manjinā, posebno mađarske koja je najbrojnija. Promjena vlasti otvorila je nadu u mogućnost izražavanja nacionalnog i kulturnog identiteta, a za uzvrat, manjine su podržale FNS. Promjene u korist mađarske manjine u Transilvaniji, posebno u obrazovanju, izazvale su opstrukciju Rumunja i označile početak napetosti između dviju zajednica i kasnijeg nasilja. Rezultat je tih napetosti pojavljivanje organizacije Vatra Romanesca s antimadžarskim programom. Sukob je kulminirao u gradu Tigru Mures, a Vlada FNS nije ništa učinila da ga zaustavi (nalazila se pred izborima i nije željela ugro-

ziti popularnost koju je uživala Čelična garda).

Na izborima (20. 5. 1990) za predsjednika i Parlament (dva doma) sudjelovalo je oko 80 stranaka, ali su samo 4 mogle računati na značajniju podršku glasača. Primjenjivao se proporcijalni izborni sustav, baziran na izbornim okruzima i stranačkim listama. U izbornoj kampanji, FNS bila je u povlaštenom položaju, radi lakšeg pristupa medijima i financijskim izvorima. S druge strane, opozicijske su partije bile suočene s grubim napadima aktivista FNS, pa i ubojstvima. Na izborima za predsjednika pobijedio je Ion Iliescu s 85% glasova, a za Parlament (po veličini dobivenih glasova); FNS, Mađarska demokratska zajednica Rumunjske liberali i Seljačka stranka.

U analizi izbornih rezultata i glavnih sudionika na izborima, autor Martyn Rady zaključuje da »nasuprot historijskih stranaka — Seljačkoj i Liberalnoj — FNS postigla je zaboravnost naroda radi ekonomijskih propusta, koristeći jezik i žargon koji Rumunji najbolje poznaju i nije se ustručavala da koristi nacionalistički jezik, čiji korijeni dosežu iz prethodnih desetljeća. Ironično, ali istinito, usprkos svim optužbama za kriptokomunizam i neoboljševizam, FNS bila je jedina stranka koja je igrala na kartu pragmatične i neideološke partije, skrojene za taj trenutak. Ta činjenica i kontrola državnog aparata osigurali su joj pobjedu«. U dijelu koji slijedi, »Politika i nasilje«, autor analizira policiju i vojsku, antikomunističke zone, fragmentaciju vlasti, ekonomiju, obavještajnu službu i rudare.

U zaključnom razmatranju autor iznosi mišljenje da je Rumunjska propustila izvršiti prijelaz od totalitarizma do parlamentarne demokracije.

Predviđajući daljnji razvoj događaja, on navodi dva moguća pravca; u Rumunjskoj se već razvija tzv. alternativno društvo sastavljeno od disidenata intelektualaca, demokratskih vođa sindikata, artikulirane opozicijske štampe, kao i neke druge demokratske organizacije koje imaju šansu da Rumunjsku

izvedu mirnim putem u parlamentarnu demokraciju; s druge strane FNS se nije odvojila od svojeg prethodnika i kako je u Rumunjskoj kreirana samo fasada demokracije, čini se da nisu moguće promjene mirnim, ustavnim, putem. Postoji realna opasnost od »revolucije«. Ili kako to pisac na kraju kaže, »od vremena do vremena u Rumunjskoj se provodi — beznaдна revolucija«.

Knjiga *Romania in Turmoil* autora Martyna Radya značajna je za sve koji se sustavno bave promjenama u Istočnoj Evropi, jer je Rumunjska u tom sklopu bitno drukčija.

Mr. Durdica Podunajec

Prikaz

Vlatko Mileta

ABC Europske zajednice:

Leksikon temeljnih pojmova

Školske novine, Zagreb, 1992, str. 200.

Znanstvena studija jednog od najuglednijih hrvatskih sveučilišnih profesora iz područja ekonomskih i političkih znanosti, a osobito međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa *ABC Europske zajednice: Leksikon temeljnih pojmova*, u izdanju »Školskih novina« iz Zagreba vrlo je vrijedno znanstveno i edukativno djelo. Riječ je o kapitalnom djelu naše ekonomske znanosti, čiji su predmet i sadržaj vrlo aktualni: temeljni pojmovi o Europskoj zajednici. Kako se poslije ugovora dvanaestorice iz Maastrichta stvaraju uvjeti da se Europska zajednica transformira u političku i ekonomsku Europsku uniju, ovo djelo dobiva još više na značenju. U tom kontekstu ono za hrvatsku ekonomsku i političku znanost, ali i za gospodarsko i političko ponašanje Hrvatske u ovom povijesnom trenutku ima izuzetno značenje.

Leksikon o temeljnim pojmovima Europske zajednice koncipiran je kao svoje-

vrnsni abecedarij o Europskoj zajednici, ali nas uvodi i u vrlo suptilna pitanja politike, financiranja, gospodarstva i funkcioniranja Europske zajednice. U tom pogledu struktura ove studije je logički postavljena, jer pored predgovora i zaključnog dijela (gdje su date vrlo bitne informacije o sjedištima institucija EZ, standardnoj kartoteci i kronologiji nastajanja i razvoja), autor najprije prikazuje relevantne činjenice o Europskoj zajednici, a zatim u dvadeset i četiri poglavlja, poredana po abecednom redu, obrađuje najbitnije pojmove koji se odnose na Europsku zajednicu.

U prvom dijelu studije autor navodi osnovne relevantne činjenice o Europskoj zajednici te najprije upozorava da se naziv Europska zajednica (EC — European Communities) upotrebljava za tri pravno samostalne integracije zapadnoeuropskih država: Europsku ekonomsku zajednicu (ECC — European Economic Community), Europsku zajednicu za ugljen i čelik (ECSC — European Coal and Steel Community) i Europsku zajednicu za atomsku energiju (EUROATOM — European Atomic Energy Community). Njima se poslije pridružila i Europska tehnološka zajednica (ETC — European Technology Community). Ugovorom o udruživanju (Merger Treaty) iz 1965. godine ujedinjeni su organi ovih integracija, njihova ovlaštenja, administrativne i stručne službe, pa je od tada naziv Europske zajednice (EZ) u službenoj upotrebi.

Autor nas zatim uvodi u genezu nastanka pojedinih asocijacija. Europska zajednica za ugljen i čelik osnovana je 18. travnja 1951. godine, a zatim je Rimskim ugovorom 25. ožujka 1957. godine (koji je stupio na snagu 1. siječnja 1958. godine), osnovana Europska ekonomska zajednica.

Istodobno je osnovana i Europska zajednica za atomsku energiju. Članstvo u Europskoj zajednici razvijalo se postupno, izvornim osnivačima, kojih je bilo šest (Belgija, Francuska, Italija, Luxembourg, Nozozemska i SR Njemačka) kasnije su se pridruživale i druge zapadnoeuropske zemlje. Najprije